สंสฺกฺฤตกาวฺยมฺ : ที่มาและความหมาย ของกวีนิพนธ์สันสกฤต

สंสฺกฺฤตกาวฺยมฺ หรือกวีนิพนธ์สันสกฤต มีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ ควรแก่การศึกษาในเชิงวิเคราะห์ทางด้านความหมาย วัตถุประสงค์ เนื้อหา และลีลาโวหารเพื่อความเข้าใจวรรณคดีสันสกฤต และเพื่อผู้สนใจการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบจะได้นำไปศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีภาษาอื่น ๆ เช่นวรรณคดีไทยเป็นต้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

คำว่า สंสฺกฺฤตกาวฺยมฺ เป็นคำสมาส[๑] แยกออกได้เป็น ๒ คำ คือ สंสฺกฺฤต และ กาวฺยมฺ คำว่า สंสฺกฺฤต แปลตามรูปศัพท์ว่า *"ถูกขัดเกลาแล้ว ถูกทำให้สมบูรณ์แบบแล้ว ประดับแล้ว และถ้อยคำที่ถูกขัดเกลาแล้วอย่างดีหมายถึงภาษาสันสกฤต"* ส่วน กาวฺยมฺ แปลตามรูปศัพท์ว่า *"มีคุณสมบัติของกวี บทประพันธ์และทฤษฎีการประพันธ์"*[๒] ดังนั้นคำว่า สंสฺกฺฤตกาวฺยมฺ จึงแปลตามรูปศัพท์ได้ความว่า *"บทประพันธ์ภาษาสันสกฤต"* หรือ *"บทประพันธ์ที่ถูกทำให้สมบูรณ์แบบแล้ว"* หรือ *"สิ่งที่ประดับตกแต่งแล้วและมีคุณสมบัติของกวี"*

จากความหมายของคำ สंสฺกฺฤตกาวฺยมฺ ดังกล่าวเราควรจะกล่าวถึงบทประพันธ์สันสกฤตในหัวข้อใหญ่ ๒ หัวข้อ คือ กำเนิดของบทประพันธ์สันสกฤตรวมทั้งลักษณะและความมุ่งหมายตามที่นักเขียนทฤษฎีว่าด้วยการประพันธ์กำหนดไว้หัวข้อหนึ่งกับบทประพันธ์ที่กวีรจนาไว้อีกหัวข้อหนึ่ง

วาคฺภฏ นักเขียนตำราว่าด้วยทฤษฎีการประพันธ์สันสกฤตประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กล่าวไว้ในหนังสือ*วาคฺภฏาลงฺการ*ของเขาว่า "กาวฺย *เกิดจากความคิดหรือจินตนาการ* (ปฺรติภา) *ส่วนความรอบรู้* (วฺยุตฺปตฺติ) *และการฝึกฝน* (อภฺยาส) *เป็นส่วนเสริมสร้างความสมบูรณ์แบบหรือเสริมจินตนาการ*"[๓] จินตนาการ (ปฺรติภา) ก็คือสติปัญญาความสามารถหรือความฉลาดอันยอดเยี่ยมในการ

---

๑. เป็นการสร้างคำในภาษาสันสกฤตชนิดที่รวมคำตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปเข้าด้วยกันเพื่อประโยชน์ทางฉันทลักษณ์

๒. ดู P.K. Gode & C.G. Karve (eds.), *The Practical Sanskrit English Dictionary* (3 vols.; Poona: Prasad Prakashan, 1957), pp. 568, 550.

๓. ปฺรติไภว จ กวีนาं กาวฺยกรณการณมฺ/วฺยุตฺปตฺตฺยภฺยา เสา ตสฺยา เอว สंสฺการการเกา น ตุ กาวฺยเหตุ/

เห็นอย่างแจ่มแจ้งหรือการสร้างมโนภาพของกวี[๔] กวีมีความสามารถพิเศษที่จะมองเห็นความงามของสิ่งต่าง ๆ และถ่ายทอดออกมาให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย ดังนี้คำว่า กวิ ในภาษาสันสกฤตจึงหมายถึง *"ผู้ที่มีพรสวรรค์ในการเห็น คนฉลาด หรือคนช่างคิด"* เมื่อคำว่า กาวฺย มาจากคำว่า กวิ จึงเป็นการแน่นอนว่า กาวฺย จะต้องเป็นสิ่งที่แสดงถึงความคิดของกวี นักเขียนทฤษฎีการประพันธ์คนอื่น ๆ เช่น ราชเศขร[๕] ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และ ชคนฺนาถ[๖] ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก็มีความเห็นตรงกันกับวาคฺภฏ ว่า *"จินตนาการ เป็นองค์ประกอบของความเป็นกวี[๗] และเป็นบ่อเกิดของกาวฺยอีกด้วย"*

เราทราบที่มาของ กาวฺย แล้วว่ามาจากจินตนาการของกวี จึงเป็นการสมควรที่เราจะกล่าวถึงลกษณะของ กาวฺย เพื่อแสดงให้เห็นความคิดของนักเขียนทฤษฎีการประพันธ์สันสกฤตว่าเขาต้องการให้ กาวฺย ของเขามีลักษณะอย่างไร ชคนฺนาถ เขียนไว้ในหนังสือ *รสคงฺคาธร* ว่า "กาวฺย คือ *ถ้อยคำที่แสดงความหมายอันน่าชื่นใจ"*[๘] เราจะเห็นว่า ชคนฺนาถ ให้ความสำคัญของทั้งถ้อยคำและความหมายเมื่อเขากล่าวถึงลักษณะของ กาวฺย แต่ วิศวนาถกวิราช ผู้แต่ง *สาหิตฺยทรฺปณ* ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวแต่เพียงสั้น ๆ ว่า "กาวฺย *คือ ถ้อยคำอันประกอบด้วยรส"*[๙] จะเห็นว่า วิศวนาถ ให้ความสำคัญของถ้อยคำและรส[๑๐] ไม่กล่าวถึงความหมายเลย ส่วน วาคฺภฏ อธิบายคำว่า กาวฺย ไว้ในหนังสือ *กาวฺยานุศาสน* ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ว่า "กาวฺย *คือ ถ้อยคำ และความหมายที่ปราศจากข้อตำหนิ* (โทษ) *ถึงพร้อมด้วยลักษณะที่ดี* (คุณ) *และมีเครื่องประดับพร้อม* (อลงฺการ) *เป็นส่วนสำคัญ*[๑๑]" ดังนั้น กาวฺย ในทัศนะของนักเขียนทฤษฎีการประพันธ์ก็คือ *"ถ้อยคำที่มีความหมายอันทำให้เกิดความชื่นใจทั้งนี้เป็นผลมาจากกวีหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำอันไม่เหมาะสม แต่เลือกใช้คำอันไพเราะอันมีความหมายแจ่มชัด และรุ่งโรจน์ รวมทั้งประดับด้วยเครื่องประดับอันมีการสัมผัสอักษรและอุปมา เป็นต้น"*

---

๔. ปฺรชญา นวนโนเมษศาลินี ปฺรติภา มตา/

๕. สา ศกฺติ: เกวล: กาวฺเย เหตุริติ ยายาวรียะ/ราชเศขรกล่าวว่า อัจฉริยภาพเป็นต้นกำเนิดของ กาวฺย

๖. ตสฺย จ การณ กวิคตา เกวลา ปฺรติภา/ชคนฺนาถกล่าวว่า จินตนาการที่มีอยู่ในกวีเป็นเหตุของ กาวฺย

๗. เปรียบเทียบการแบ่งกวีออกเป็น ๔ ประเภทได้แก่ จินตากวิ สุตกวิ อภฺยสกวิ และปฏิภาณกวิ ในองคุตตรนิกาย

๘. รมณียารฺถ ปฺรติปาทกะ ศพฺท: กาวฺยมฺ

๙. วากฺย รสาตฺมก กาวฺยมฺ

๑๐. รสคือประสบการณ์ทางสุนทรียภาพที่นักแต่งตำราบทละครสันสกฤตหรือนักเขียน ทฤษฎีการประพันธ์ต้องการสร้างให้เกิดแก่ผู้ชมละครหรือผู้อ่านและผู้ฟังบทประพันธ์ รสเป็นสภาพจิตที่ไร้ความกังวลมีแต่ความชื่นชมยินดีดื่มด่ำอยู่กับการแสดงละครและบทประพันธ์ที่ได้อ่านหรือได้ฟังอยู่แต่เพียงอย่างเดียว

๑๑. ศพฺทารฺเถา นิรฺโทเษา สคุเณา ปฺรายะ สาลงฺกาเรา กาวฺยมฺ

เพื่อที่จะเข้าใจบทประพันธ์สันสกฤตเป็นการจำเป็นที่จะต้องเข้าใจความมุ่งหมายของ กาวฺย ที่นักเขียนทฤษฎีการประพันธ์สันสกฤตกล่าวไว้ เช่น หนังสือ สรสฺวตีกณฺฐาภรณ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวว่า *"กวีประดิษฐ์ กาวฺย อันปราศจากข้อตำหนิ* (โทษ) *อันประกอบด้วยลักษณะที่ดี และ ถึงพร้อมด้วยรส ย่อมได้รับความอิ่มใจและเกียรติยศ"*[๑๒] นอกจากนี้ ภามห เขียนไว้ในหนังสือ *กาวฺยาลงฺการ* ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ว่า

> *"การร้อยกรอง กาวฺย ที่ดี ย่อมสร้างความรอบรู้ทางศิลปะทั้งหลายทางคุณธรรม* (ธรฺม) *ทรัพย์สมบัติ* (อรฺถ) *ความเพลิดเพลินเจริญใจ* (กาม) *และความหลุดพ้น* (โมกฺษ) *รวมทั้งความอิ่มใจและเกียรติยศ"*[๑๓]

จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของ กาวฺย ก็เพื่อความอิ่มใจของทั้งกวีและผู้อ่านหรือผู้ฟัง นอกเหนือจากเพื่อเกียรติยศของกวีซึ่งจะดำรงอยู่ชั่วฟ้าดินสลายและเพื่อสั่งสอนศีลธรรมจรรยา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมให้แก่ผู้อ่านหรือผู้ฟังเป็นประการสุดท้าย

เราอาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ความมุ่งหมายของ กาวฺย นั้นเพื่อสุนทรียภาพเป็นส่วนสำคัญ และเพื่อสั่งสอนคดีโลกและคดีธรรมเป็นส่วนประกอบนอกเหนือจากเพื่อเกียรติของกวี[๑๔]

เนื่องจากนักทฤษฎีการประพันธ์แสดงวัตถุประสงค์ของ กาวฺย ว่าเพื่อสุนทรียภาพ กล่าวคือ เขาต้องการให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังบทประพันธ์มีความรู้สึกร่วมกับรสที่กวีต้องการสร้างให้เกิดมีขึ้น ด้วยเหตุนี้ทั้งกวีและผู้ฟังจะต้องมีข้อตกลงยอมรับกฎเกณฑ์และแบบแผนที่ทั้งสองฝ่ายสามารถทำความเข้าใจกันได้ ทั้งกวีและผู้ชิมรส (รสิก) เป็นผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกันคือสังคมของผู้รู้ ผู้มีการศึกษาดี มีความเชี่ยวชาญในเชิงการประพันธ์สามารถชื่นชมยินดีกับกาวฺย ได้ ฉะนั้น แบบของบทประพันธ์สันสกฤตจึงตายตัว อันเนื่องมาจากนักเขียนทฤษฎีการประพันธ์ได้วางระเบียบแบบแผนไว้อย่างดีถ้วน

---

๑๒. นิรฺโทษ คุณวตฺกาวฺยมลงฺกาไรรลงกฺฤตๆ รสานวิตๆ กวิ: กุรฺวนฺกีรฺติ์ ปฺรีติ์ จ วินฺทติ/

๑๓. ธรฺมารฺถกามโมกฺเษษุ ไวจกฺษณฺยๆ กลาสุ จ/ปรีติ กโรติ กีรฺติ์ จ สาธุกาวฺยนิพนฺธนมฺ

๑๔. จริงอยู่บทประพันธ์สันสกฤตเป็นผลงานของชนกลุ่มน้อยผู้มีวงสังคมที่จำกัดอยู่ในราชสำนักและชนชั้นสูง อันได้แก่ผู้ที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์และแพศย์ และกวีก็ปรารถนาลาภยศจากคนกลุ่มนี้ ถึงกระนั้นบทประพันธ์สันสกฤตก็มุ่งที่จะให้ความอิ่มใจแก่ผู้อ่านและผู้ฟังเป็นสำคัญ จะเห็นได้จากวิธีที่กวีถ่ายทอดความคิดของเขาออกมาโดยไม่มุ่งรักษาเอกลักษณ์ของกวีไว้ ซึ่งทำให้บทประพันธ์ของเขามีความเป็นสากลอยู่ และความเป็นสากลอันนี้ทำให้คนทั่วไปชื่นชมยินดีได้ ถ้าเขามีโอกาสเรียนรู้ภาษาสันสกฤต สิ่งนี้เตือนสติเราให้มีอคติลดน้อยลงแล้วเห็นความสำคัญของกาวฺย หรือบทประพันธ์สันสกฤตว่าไม่ได้มุ่งรับใช้ชนชั้นสูงอย่างเดียว แต่รับใช้ชนทุกชั้น ซึ่งน่าจะคิดเปรียบเทียบดูกับกาพย์กลอนวรรณคดีไทยบ้าง

ความตายตัวของ กาวฺย ทำให้ผู้ฟังซึ่งอยู่นอกวงสังคมผู้รู้ เข้าใจได้ยาก ประกอบกับภาษาสันสกฤฎ์เป็นภาษาที่มีระเบียบแบบแผนตายตัว ดังนั้น ผู้ปรารถนาจะเข้าใจ กาวฺย จึงจำต้องได้รับการฝึกอบรมในเรื่องของทฤษฎีการประพันธ์เป็นอย่างดี จะยกตัวอย่าง กาวฺย มาประกอบการอธิบายแต่เพียงส่วนน้อยจากบทประพันธ์ของ ภรฺตฺฤหริ บทที่ ๖๔ ดังนี้

ปทฺมากรำ ทินกโร วิกจำ กโรติ จนฺโทฺร วิกาศยติ ไกรวจกฺรวาลำ/
นาภฺยรถิโต ชลธโร'ปิ ชลำ ททาติ สนฺตะ สฺวยำ ปรหิเตษุ กฺฤตาภิโยคาะ//

ความว่า "พระอาทิตย์ทำให้กอบัวหลวงทั้งหลายเบ่งบาน พระจันทร์ทำให้เหล่าบัวสายพรายแพรว แม้เมฆยังโปรดฝนโดยไม่ถูกวิงวอนขอร้อง คนดีย่อมเต็มใจออกแรงทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น"

จาก กาวฺย บทนี้เราจะเห็นได้ว่า กวีถ่ายทอดความคิดเรื่องคนดีให้ผู้อ่านรับรู้ด้วยบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ปทฺยกาวฺย) ซึ่งมีแบบแผนตายตัวด้วยกำหนดกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ และบทประพันธ์นี้มีความงามเพราะประดับด้วยเครื่องประดับคืออักษรสัมผัสและแนะให้ผู้อ่านเปรียบเทียบคุณความดีของธรรมชาติกับคุณความดีของมนุษย์ เร้าให้มนุษย์ทำความดีเหมือนธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์

ดังได้กล่าวมาข้างต้นว่าทั้งกวีและผู้อ่านยอมรับแบบแผนที่เขากำหนดไว้เช่นแบบฉบับความงามของผู้หญิงว่าจะต้องมีเอวเล็ก สะโพกใหญ่ ท้องแบนราบ อกโต ตาเหมือนตากวาง พื้นเรียบมีระเบียบ และริมฝีปากแดงงามดังสีผลไม้สุก เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากบทประพันธ์บทที่ ๗๘ ใน *เมฆทูต* ดังนี้

ตนฺวี ศฺยามา ศิขริทศนา ปกฺวพิมฺพาธโรษฺฐี
มธฺเยกฺษามา จกิตหริณีเปฺรกษฺณา นิมฺนนาภิะ//
โศฺรณีภาราทลสคมนา โสฺตกนมฺรา สฺตนาภยามฺ/
ยา ตตฺร สฺยาทฺ ยุวติวิษเย สฺฤษฺฏิราทฺเยว ธาตุะ//

ความว่า "นางผู้อ้อนแอ้นมีผิวคล้ำ มีฟันงามเรียบ ริมฝีปากแดงเหมือนผลตำลึงสุก มีเอวคอด ดวงตาดังตากวางขวัญอ่อน มีท้องแบนราบ เยื้องกรายอย่างเชื่องช้าเพราะหนักสะโพก มีหลังคุ้มเล็กน้อยเนื่องด้วยปทุมถันทั้งคู่ จะพบอยู่ ณ ที่นั้น แสดงผลงานชิ้นเอกของพระเจ้าที่เกี่ยวกับการสร้างหญิงสาว"

จากข้อความที่บรรยายมาข้างต้น เราพอจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สัสกฤตกาวย นั้นไม่เพียงให้สุนทรียรสแก่ผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังเพิ่มพูนสติปัญญาของผู้อ่านด้วย ผู้อ่านสามารถเลือกหาทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนาได้จากบทประพันธ์สันสกฤตไม่ว่าจะเป็นความยินดีหรือความหลุดพ้นหรือความเท่าทันโลก ฉะนั้น บทประพันธ์สันสกฤตจึงควรแก่การยกย่องให้เป็น *"บทประพันธ์เพื่อมนุษยชาติ"*. เพราะคุณค่าแห่งความเป็นสากลของบทประพันธ์สันสกฤตที่ชนทุกชั้นสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ สมดังความมุ่งหมายที่นักเขียนทฤษฎีว่าด้วยการประพันธ์ตั้งใจไว้ ถึงแม้ว่าภาษาสันสกฤตจะเป็นภาษาที่ใช้กันในชนหมู่น้อยก็ตามที

ปราณี ศาพานิช

แผนกวิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย

Bibliography

Basham, A.L. *The Wonder That Was India : A Survey of the Indian Subcontinent before the Coming of the Muslims.* New York Grove Press, Inc. 1st Evergreen Ed. 1959.

Bharata. *Natyasātra with the Commentary of Abhinavagupta.* Edited with an Introduction and Index by M. Ramakrishna Kavi. 4 vols,; Baroda Oriental Institute, 1934.

Dandin. *Kavyādarśa of Dandin.* Edited with an Original Commentary by Vidyā bhusana Pandit Rangacharya Raddi Shastri. Government Oriental Series Class A No. 4. Poona : Bhandarkar Oriental Research Institute, 1964.

Edgerton, Franklin and Eleanor (trans.). *Kalidāsa's Meghaduta : the Cloud Messenger.* AnnArbor : the University of Michigan Press, 1964.

Gode, P.K. & Karve, C.G. (eds.) *The Practical Sanskrit–English Dictionary.* 3 vols,; Poona : Prasad Prakashan, 1957.

Ingalls, Daniel H.H. (trans.). *An Anthology of Sanskrit Court Poetry : Vidyakara* "Subhāsitaratnakosa." Harvard Oriental Series. Vol. 44. Cambridge : Harvard University Press, 1965.

Kane, P.V. *History of Sanskrit Poetics.* Delhi : Motilal Banarsidass, 1961. Third Revised Edition.

Miller, Barbara Stoler (trans.). *Bhartrihari : Poems.* New York : Columbia University Press, 1967.